

Släktföreningen
Mats Ersson Nohrmans
Ättingar

Linné: "Wid Mora är en stor bro öfwer elfwen..."

Medlemsblad julen 2006

Stämföreningen Mats Ersson Nehrman's Ätlingar

www.mesn.nu

mora@mesn.nu

Org.nr: 884402 - 1322

Postgiro: 27 38 31-8

Bankgiro: 5555-5932

Finskt bankkonto: 157230 - 353466

Styrelse:

Mats Hermansson, Mora, ordf. 0250-363 73

Benedicte Gestrin, Helsingfors, 1.e vice ordf.

Ola Hermansson, Mora, 2.a vice ordf. 0250-59 38 72

Folke Hansjons, Rättvik, sekr. 0250-36137

Per Aronsson, Mora, kassör, 0250-385 17

Jutta Aminoff, Ekenäs

Erik Klinge, Helsingfors

Mikael Norlin, Mora

Kirsti Reitkari, Helsingfors

Suppleanter:

Helene Creutz, Borgå

Tryggve Gestrin, Helsingfors

Svea Katrin, Färnäs

Margareta Nordin, Mora

Fr.o.m. 2006 cirkulerar ordförandeposten mellan de svenska styrelseledamöterna.

Ordf. 2007 blir Ola Hermansson.

Original: Bokstaven Rättvik 2006

Omslagsbilden

När Carl Linné 1734 besökte Mora, antecknade han bl a följande:

”Wid Mora är en stor bro öfwer elfwen, som flyter på sielfwa wattnet: men på det at små fartyg må kunna gå från bruket består bron af 2 delar, hwilka, lossade ifrån hwarandra, giöra et gap, at fartyget kan gå derignom”

Inför ett nytt år...

Snart är ännu ett år tillända och ett nytt väntar. Det är dags att se tillbaka och begrunda men än viktigare att blicka framåt.

Det gångna året har i mycket präglats av efterarbeten i föreningens bokprojekt. Styrelsen kan då konstatera att bokförsäljningen i stort motsvarat förväntningarna. Ekonomiskt har projektet redan gått ihop. Det är dock styrelsens förhoppning att restupplagan skall slutförsäljas i samband med årets julklappshandel. För morabor är det enklast att vända sig till Mora bokhandel eller att ta kontakt med någon i styrelsen. Det går också bra att beställa boken genom att sätta in 250:- + 50:- för porto på släktföreningens plusgiro 27 38 31-8. Föreningen har också kunnat glädjas åt finska recensioner av boken och i detta nummer presenteras ett exempel, som också kan bidra till försäljningen i Finland, där man kan vända sig till någon av styrelseledamöterna.

Från det gångna året känns det också angeläget att fästa uppmärksamheten på att släktregistret på föreningens hemsida temporärt har lagts ner. Orsaken är bestämmelser i personuppgiftslagen, (PUL), som stadgar att man inte får lägga ut personuppgifter på nu levande personer utan att vederbörande gett sitt skriftliga tillstånd. Styrelsen arbetar med frågan och hoppas på att finna lösningar, som kan innebära att vi kan öppna släktregistret igen.

När vi blickar framåt ser styrelsen på ett par intressanta företelser. Dels är stora sker på gång när det gäller släktforskning, dels kommer året att uppmärksammas som ett minnesår över Carl von Linné.

Mormonernas internationella satsning på att göra bl a kyrkböcker tillgängliga på internet kommer att få stor betydelse för all släktforskning. Mot bakgrunden av detta har vi bitt vår medlem Le Roy Billberg, välkänd släktforskare, som vi haft glädjen att möta vid våra släktmöten, att berätta om mormonerna och släktforskning.

Med tanke på all uppmärksamhet, som Linné-jubiléet 2007 kommer att innebära, återger vi i detta nummer hans beskrivning av besöket i Mora juli 1734 med bl a skildringen av flottbron. Vi hoppas att beskrivningen skall stimulera till läsning också av hela boken, men också av de nya böcker som förväntas under året. Dels kommer en version på engelska, dels en version med en moderniserad språkdräkt. Vi vill också peka på andra historiska skildringar av berömda personers besök på länsmansgården, bl a beskrivna i ett tidigare medlemsblad.

Oljemålningen "Utsikt av Mora från öster" av konstnären G W Palm, 1855, som fick bli omslaget till boken "Kronolänsman Mats Ersson Nohrmans dagboksanteckningar" visar ett Mora på tröskeln till en ny tid. Vi har hittat en artikel av en annan Palm, som visar den utveckling som skedde strax efter 1855. Den publicerades 1955 med kommentarer av Janne Romson i en utgåva av Mora bygdetidning. Den skildrar hur Morastrand under andra hälften av 1800-talet övertog Norets roll som kyrkby, en roll som i dag tycks vara helt bortglömd trots både länsmansgårdens ställning som tidig tingsplats och trots flottbrons betydelse som norra Dalarnas viktigaste kommunikationspunkt.

Det är styrelsens förhoppning att årets utgåva av medlemsbladet skall skänka medlemmarna något läsvärt och ge anledning till att fortsätta att tillhöra släktföreningens trogna skara genom att betala in årsavgiften 150 kr för år 2007 i Sverige på föreningens plusgiro 27 38 31-8 och i Finland på bankkonto 157230-353466. Den, som har betalat in avgiften före januari månads utgång, deltar i utlottning av en förtjänlig kudde med föreningens tuppsymbol som motiv. Kudden är skänkt av textilkonstnärinnan Kål Barbro Johansson, som på ett förtjänstfullt sätt också bidragit till bokprojektets förverkligande. Vi tackar Barbro för både kudden och för projektinsatserna.

Med detta medlemsblad tillönskas alla medlemmar

God jul och Gott Nytt År!

Styrelsen

Kyrkböckerna och datateknik

För drygt 100 år sedan eller 1894 bildades Genealogiska Föreningen i Utah. Föreningens huvudsyfte var att samla in källor med personhistorisk information så att invandrarna som slagit sig ned i Saltsjödalen skulle kunna söka sina rötter i föreningens samlingar. Efter andra världskrigets slut tog man den då moderna kameratekniken till hjälp. Originalkällor filmades och brukskopior av filmerna framställdes som forskarna kunde använda i biblioteket i Salt Lake City.

Under 1980-talet blev det möjligt att öppna filialer till biblioteket i Salt Lake City genom att brukskopior av filmat material kunde cirkuleras och beställas via kataloger på mikrokort. I början av 1990-talet kom CD-rom tekniken. Nu kunde bibliotekskatalogen och andra databaser distribueras via CD-rom skivorna till filialbiblioteken. Den som ville ta del av bibliotekets samlingar behövde ej längre resa till Utah. Filialbiblioteken kom att kallas släkthistoriska center.

Nu kommer det ny teknik (Internet och web-baserade databaser) som gör det möjligt att hemifrån, från den egna hemdatorn, ta del av samlingarna i Salt Lake City.

Insamlade släktutredningar har redan tidigare "datoriserats" i databaser som kallats Ancestral File och Pedigree Resource File. Dop- och vigsel- notiser från olika församlingar och tidsperioder har excerperats och samlats i databaser som t.ex. Scandinavian Vital Records List. Via vår hemsida, familysearch.org, kan den som vill fritt ta del av dessa och andra av våra databaser. Men vi vill öppna upp våra samlingar än mer.

Tillsammans med SVAR vill vi konvertera det filmade Svenska kyrkoboksbeståndet till digitala bilder som forskaren kan få tillgång till via Internet. SVAR's gårds- och by- register är tänkt som en första sökhjälp att hitta "rätt" i kyrkoboksmaterialet. Längre fram hoppas vi med hjälp av intresserade frivilliga kunna skriva in all information som kyrkobokens sida innehåller i ett register (index) så att man utöver gårds- och by- namn kan söka på t.ex. personnamn, tidsspän/datum och andra lämpliga parametrar. Kanske kan man i den färdiga produkten se både originalet sida och transkriptionen samtidigt så att man kan själv bilda sig en uppfattning om korrektheten i transkriptionen. Detta blir givetvis inte färdigt på en gång. Man beräknar att en konvertering av hela filmbeståndet i biblioteket i Salt Lake City kommer att ta 3-4 år. Hur lång tid en indexerings kan ta beror på oss forskare och vår villighet att hjälpa till med tolkningen av originalen. Inom några år kommer vi att kunna anmäla vårt intresse att hjälpa till med transkriptionen via Internet eller redan i dag via SVAR's hemsida.

Biblioteket i Salt Lake City rymmer många fler samlingar än ovannämnda databaser och kyrkoboksfilmer. Här finns tryckta och handskrivna verk, kartor,

släkthistorier med mera. En del av dessa står under upphovsmannarätten. För att kunna skanna och tillgängliggöra dem i form av digitala sidor måste vi inhämta tillstånd från den som innehar upphovsmannarätten. Det är tusentals och åter tusentals kontrakt och avtal som måste omförhandlas och tillstånd som måste inhämtas.

Målsättningen är att alla bibliotekets samlingar skall bli tillgängliga via Internet och den dator en forskare har tillgång till. Med andra ord: Vi vill flytta forskningen från vårt bibliotek och våra släkthistoriska center till forskarens hem så att allt fler kan få möjlighet och tid att söka sina rötter.

Var står vi nu i dag?

En ombyggnad och reorganisering av vår hemsida har påbörjats enligt principerna:

- 1/ Mer användarvänlig
- 2/ Lättare att underhålla och uppdatera
- 3/ Enklare att förändra och anpassa till nya baser och tekniker

Vi närmar oss omdaning i samma anda som skogsbonden gör som sätter nya träd. Träd som först kommande generationer kan dra full fördel av!

Historiskt har vi opererat under många olika namn som t.ex. Biblioteket i Salt Lake City, Släkthistoriska center, Genealogiska föreningen i Utah, hemsidan familysearch.org, utdragsprogrammet, Släkt och kyrkohistoriska avdelningen inom Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga med flera. Ambitionen är att integrerar alla verksamheter så att forskaren kan nå dem via vår hemsida familysearch.org. Samlingarna finns förtecknade och beskrivna i bibliotekskatalogen "Family History Library Catalog".

För oss som lever i den industrialiserade delen av världen är det kanske överraskande att höra att den enskilt största arkivbildaren av släkthistorisk information är "det levande minnet". Det vill säga att mer än en tredjedel av de som lever på jorden i dag har ingen "officiell" bokföring av sin existens! Det levande minnet är sårbart och förgängligt. Hur skall vi hinna och kunna fånga upp den informationen innan det faller bort?

Vi hoppas kunna omdana familysearch.org på ett sätt att enskilda kan organisera, visa och dela med sig av sin personliga släktkänedom på ett enkelt och snabbt sätt. Första steget är att vi har gjort familysearch.org personnamnsorienterat och att vi indexerar alla våra databaser och samlingar med åtminstone i verken ingående personnamn. Vidare uppmuntrar vi donation av egna släktutredningar till vår hemsida.

Vi bedriver flera olika försöksprojekt med syfte att undersöka hur vi bäst kan tillgodo- göra oss den teknis-

ka utvecklingen av datoriseringen. Ett sådant försöksprojekt går ut på att skapa länkar från enskilda personers födelseort till en karta över det Österrikisk-Ungerska imperiet så att man på kartan kan se födelseorten.

När man i FamilySearch.org klickar på Family Library History Catalog får man en skärmbild som visar de sökingångar som finns i katalogen. Genom att klicka på "Title Search" och i nästa skärmbilds fält skriva in t.ex. "Örebro" redovisar katalogsystem vad som finns registrerat under detta sökbegrepp. En utredningen om t.ex. Johan Larsson har digitaliserats, vilket visas under anteckningar, som man får som svar om man klickar på raderna för verket om honom.

Den digitaliserade titelsidan av verket om Johan Larsson liksom många andra släkthistorier finns ej att tillgå via det svenska biblioteksväsendet. Så det kan löna sig att söka i familysearch.org efter dem.

Den vanligaste sökningen i familysearch.org är ett personnamn. Namnet Nohrman (för att ta ett intressant exempel) med olika stavningar och liknande namn enligt de amerikanska uttalsreglerna ger en mängd träffar

i de olika databaserna som finns i dag kopplade till familysearch.

I databasen Pedigree Resource File hittar vi Länsmannen Matts Ersson Nohrman insänd av Sven Eric Pettersson som bor i Göteborg och är ättling till Länsmannen.

Familysearch blir så värdefull som vi gör den till genom att sända in och donera våra släktutredningar oavsett om det är i form av en GEDCOM file eller ett tryckt eller handskrivet exemplar. Gärna i det senare fallet med en tillåtelse att vi får digitalisera verket.

Vi ber om ursäkt för att vi ibland måste stänga ned åtkomsten till hela eller delar av familysearch.org när vi är igång med att implementera eller komplettera någon av baserna. Vi gör dessa uppdateringar av vårt system för att göra det lättare för Er som forskar.

De digitaliserade sidorna från de svenska kyrkoböckerna kan nås via SVAR.RA.SE. Här finns de första 11 församlingarna från Örebro län tillgängliga. Den 14 augusti 2006 påbörjades skanningen av de kyrkoböcker som förvaras av Uppsala landsarkiv.

Le Roy Billberg

En man, en släkt, en bygd – en dagbok som lokalhistoriskt nedslag

Kronolänsman Mats Ersson Nohrmans dagboksanteckningar. - En finsk recension -

Vincent Förlag 2005. ISBN 91 87064-54-5.

I förordet till publikationen som presenterar dalmasen Mats Ersson Nohrmans dagböcker från 1670-talet framhåller landshövding Ingrid Dahlberg stolt att det är unikt och kulturellt viktigt att utge denna typ av material. Genom dagböckerna och de därtill publicerade artiklarna kan man få en inblick i vardagslivets historia ur ett mikrohistoriskt, lokalt perspektiv.

Bakom projektet står Släktföreningen Mats Ersson Nohrmans ättlingar, med medlemmar såväl i Finland som i Sverige. Skriften har så vi så utgetts med stöd av ett antal fonder i båda länderna, t.ex. med hjälp av Svenska Litteratursällskapet i Finland, Kungl Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur med flera, även privatpersoner. Tyvärr framgår inte vem som stått för det redaktionella arbetet.

I introduktionen till skriften skriver ordföranden för släktföreningen, Folke Hansjons, ytterligare om bakgrunden till skriften: att två kvinnliga ättlingar till Mats Ersson, Elsa och Maria Hållams, via sina arbeten vid Skansen skulle ha träffat sin släkting juristen Carl-Georg Segerstråhle där på 1930-talet och gjort honom uppmärksam på en donation av dagböcker till Arthur Hazelius år 1876. Mats Erssons finska ättling C.-G. Segerstråhle fattade intresse för släktforskning (och hans artikel har även publicerats på slutet av detta verk), och började utreda mannen i bakgrunden av dagboksanteckningarna: Mats Ersson, hans liv och släkt, påpekar Hansjons. Släktföreningen bildades år 1999 med medlemmar i många europeiska länder och andra världsdelar. Man såg som en viktig uppgift att publicera Mats

Nohrmans almanackor – det som fört släktingarna samman igen över landsgränserna. (s.7-9.)

Hansjons beskriver även bokens huvudperson i sin introduktion: Mats Ersson Nohrman (1638-98) verkade som länsman i Mora och var bonde med 9 barn. Han äldre bror Andreas var kyrkoherde i sin hemförsamling och bl.a. senare känd som sekreterare i trolldomskommissionen i bygden. Då den äldsta dagboken inleds år 1671 sker dramatiska händelser: kyrkan brinner och blir restaurerad. Under årens lopp kan man läsa hur Mats Ersson ingår äktenskap, får barn, är fadder och länsman samt mister sin bror. (s.8-9.)

Via historiker Anna Maria Forssberg får vi sedan en bredare infallsvinkel – en bakgrund tecknas upp i korta drag: under perioden 1671-79 låg landet i krig, vägar byggdes, postväsendet skapades och kyrkan var en central instans i samhället. (s.11.) Ur dagböckerna kan man även läsa indicier av längre skeenden mellan raderna – en inblick i allmogens vardag. Ofta omnämner artikelskribenterna trolldomsprocesserna i tiden, men dessa får i denna skrift ingen större roll. De dyker dock upp även i dagböckerna och väcker därför läsarens intresse – redaktörerna kanske uppmuntrar oss till extensiv läsning utanför denna skrift.

Efter de inledande artiklarna och förorden börjar delen, som presenterar de fantastiska almanackorna i faximile (s. 13-122). Man hade dock önskat att bilderna skulle ha varit större och därför tydligare – de kunde ändå ha fått väl plats på sidorna. Böckernas originalstorlek förblir tyvärr även oklar. En kort presentation av just dylika dagboksanteckningar som källor (t.ex. enligt Myrdal 1979) till allmogens vardag kunde även ha funnits med som kort introduktion eller som förklaring i noterna. De transkriberade anteckningarna är däremot rikt fyllda med kulturhistoriskt förklarande noter, men här och där har ett och annat tryckfel smugit sig in. I synnerligen informativa faktarutor presenteras även enskilda personer ur bygdens historia. Man kunde även ha haft ännu mera illustrationer – bilder och kartor från bygdens omgivning och ur dess historia. Dyligt material finns däremot rikt representerat på föreningens snygga hemsidor (<http://www.mesn.nu/>).

I C.-G. Segerstråhles artikel, som lyckligtvis publiceras här men trots allt även har en litet gammaldags stil med viss lokalpatriotisk nyans, kunde ju numera kartmaterialet även tillföra en aspekt på var släkten bött med mera. Nya aspekter till detta kan numera fås via forskning kring byarnas placering, odlings- och bosättningshistoria, vägar och kontaktnät ur tvärvetenskapli-

ga synvinklar (t.ex. Stenqvist 2006, muntl. uppg.; för kartor som källor se t.ex. Ersgård 1997 respektive Rantatupa 2000).

Boken avslutas förutom med Segerstråhles digra och intressanta artikel ”Forskningar rörande vår släkts äldre historia” (s. 123-147), även av bilagor som släkttavlor, demografiska uppgifter och utdrag ur kyrko- och sockenstämmoprotokoll från 1671 (s. 148-161). I ett omfattande register kan man även hitta den stora mängden olika personer och deras förekomst i skriften. Ett ortnamnsregister är även belysande och får vis sidan av en källförteckning avsluta boken på ett professionellt vis (s.162-167).

Men det som slår läsaren mest är att vardagen ter sig medryckande i all sin enkelhet i de korta almanacksanteckningarna: bröllop, barnafödslar, dödsfall och indelningsverket skymtar fram mellan raderna såväl som enskilda händelser så som kyrkobranden – som Forssberg konstaterar: ”Allra mest fascinerande är kanske att se dessa människor framför sig när de gifte sig, fiskade nors, och gick på dopkalas – allt medan kriget rasade” (s. 12). Avslutningsvis kan man verkligen glädjas över att denna typ av skrift sett dagens ljus.

Referenser:

Tryckta:

Myrdal, Janken 1979: ”Allmogeresor enligt bondedagböcker”, *Folkets Historia* 1979:2. Stockholm.

Ersgård, Lars 1997: *Det starka landskapet. En arkeologisk studie av Leksandsbygden i Dalarna från yngre järnålder till nyare tid*. Lund.

Rantatupa, Heikki (red.) 2000: *Kartta historian lähteenä*. Jyväskylä.

Otryckta:

Webbsidor:

<http://www.mesn.nu/>, läst 15.10.2006.

Muntlig uppgift:

Stenqvist, Ylva: doktorand vid Stockholms universitet, muntlig uppgift vid kongressen Dies mediaevalis 2006, Jyväskylä universitet 13.10.2006.

Eva Ahl

FM, jatko-opiskelija/doktorand

Vironkatu 8 B 34, FIN-00170 Hki/Estnäsgratan 8 B 34,

FIN-00170 Hfors

Puh./tfn +358-40-5843470

Linné i Mora

Utdrag ur DALARESAN – ITER DALECARLICUM

D. 7. Julii.

I dag, som var söndagen, blef man qwar wid Guds hus, at det först besöka, hwarpå man inviterades af kyrkioherden Mag. Schedvin til middagsmåltid, som så med rätter, som med curieuse observationer uti oeconomien wiste sig reasonable och förständig. Emot aftonen reser man härifrån til MORA Probstgård 1 ¼ mil.

=====

När man reste till Mora, betraktade man på vägen, huru bergen, som ligga på alla sidor kring Orsasiön, äro på inre sidan åt siön cultiverade med sädesåkrar, som ligga öfwer hwarandra såsom cascader.

Jordmohnen är här af pur mo, hwilken, om han rätt giödes, på en kort tid drifwer säden til sådan högd, at (man) deröfwer sig förundra kan, e. g. af winterrågen syns här et strå, som går til 4 alnar.

Himmelen war hela dagen klar, och solen sken varmt. I söder synes långt borta Isundsberget eller Middagsberget, et bland de ansenligaste bergen i Mora sockn.

=====

Här och där wid byarna stodo små uthus, bygde af ¾ bredt timber i diameter, af hwilket hwar stock war klufwen och dess flata sida wändes innåt.

Wid Mora är en stor bro öfwer elfwen, som flyter på sielfwa wattnet; men på det at små fartyg må kunna gå från bruket består bron af 2 delar, hwilka, lossade ifrån hwarandra, giöra et gap, at fartyget kan gå derigenom.

=====

De åkrar, som wäl äro giödde, bära en märkelig säd. Men som giödseln felar, kommer och åkern til korta. Giödsel kan ej ärnås af boskapen, emedan hö ärnås ej af de torra sand-hedar, genom hwilket boskapen öfwer långa wintren skulle uppehållas. Ja ängen är i sig sjelf så mager, at den sielf ock praetenderar giödsel, om den skal något bära. Sommardyngan fås intet; emedan då måste boskapen wara borta i fåbodarna, 3, 4 å 5 mil ifrån hemmet.

Härpå giordes följande frågor:

I:0 Hwarföre de ej ta op kärmylla at blanda med sandjorden, emedan den på andra ställen plär wara mycket fruktsamt?

Härpå swartes, at kärjorden fryser bort säden, såsom man ser, der myror ligga när in på åkrar.

2:do. Den andra frågan war: hwarföre de ej utblanda sandjord med ler, som på andra orter med mycken fördel practiceras?

Swarades derpå, at ganska få af dem äga tillräckligt lera och hålles den här å orten i stort estimate, hälst som Elfdalsboerne nödgas för manquement derutaf resa alt hit, at den samma emot tåmmligt swårt pris sig tilhandla til sina murars opsätjande.

3:tio. Frågades hwarföre de ej nedhugga trånga skogen, qvistade honom och lätt honom af sig sjelf ruttna, att swartmylla deraf blefwe på sandhedarna, i hwilken gräs och äng wäl fortkommer?

Härpå gafs til swars: at de ej få lof at borthugga skogen.

4:to Frågade man, hwarföre ej der kunde bli god betesmark, eftersom dock på åtskilliga ställen befinnas gran, björk och en wäxa, på hwilka ställen gemeligen eljest man plär observera att god jordmohn är?

Rs. att marken ej får inkräktas till äng, ty då skulle ingen mark wara öfrig till att släppa boskap på. Hwilket swar war insufficient.

Kyrkioherden, Orsa, sade sig warit den första, som här söckt så rog, hwilken lätt practicrades för följande orsaker skull.

Ty rog och hwete rensar åkren bäst från den här skadeliga och ömnoga landthafren, ty desse sädessorter wäxa hastigt up och således förqwäffa landhafren, att han ej kan böra frö.

För fodrets skull, ty rogen blifwer högre än kornet.

Ty kornet torkas om sommarn ofta här på 4 dagar bort, men rogen gör skugga för sin rot och altså växer hälre på sandjord än korn.

Att man om hösten får bruka åkern och så rogen, då hästar lättare bekommas än om våren, då alla andra dem behöfwa till sitt åckerbruk och altså kostar en hästs dagswark halfparten mindre om hösten. All åcker drifts med hästar, en häst för plogen, ty jorden är lös.

De fattige få då mogen säd 14 dagar förut, där de elliest nödgas skära af dett omogna kornet, att mala axen till bröd i nödtwång.

Att publicum måtte få ren säd.

Att prästen äfwen måtte få rogionde.

Korn måste mehr giödas än rogsäden, ty korn fodrar alltid god swartmylla.

Ty man kan om våren, förn kälen går ur jorden, släppa swin och andra boskap på rogen och således conservera sin nödlidande boskap.

Oxar hwarken kunna brukas, ty de gå för diupt neder i sanden, ej håller behöfwat, ty en häst drager lätt plogen.

Att giödslen må blifwa dess mehr, hackas granris dageligen sönder i fähuset att strö under boskapen. Att granriset är ungefär halffparten med dyngan, hwilket brinner tillsammans med dyngan och blifwer till giödsel. Hästdynga tager till sig mehr granris, som hon hårdare brinner, här af sker att ock trädgårdsmästare bruka den till sina drefbänkar. Unbor är tall och grankottar med barr och moss, samblas om hösten in emot helgonemässa. Läggs i stackar, strös under boskapen om wintren, gifwer ännu mehr gödsel.

D. 8 Julii.

Låg man stilla i Probstgården hos Hr M: Joh: Empor (Elius), en man om 75 år, der man besåg hans wackra bibliothec och gjorde sig underrättad om folkets seder och bruk. Här fattades oss intet nöje, så i tractamenter, som i conversie. Bondfolk, mankön och qwinkön, kallades för vår skull tilsamman at här leka, dantsa och prata. Brud utsirades med ordinaire skrud, at vi så mycket bättre måtte se landsens maner.

Orten ligger behagligt, siön Siljan på wästra sidan, en stor flod på norra sidan. Jordmohnen war ganska torr, af mo. Wädret war behageligt och himmelen klar hela dagen. I dag war intet särdeles att observera i mineralogicis annat än i går, som man ej fick byta rum.

Echioides. Rågåkrarna stodo helt hwita av Spergula uti en tunn sommarråg. Pentaphyll. Moris., ubique copiose. Senecio. Turritis maxima. Thlaspi.

Med en otrolig myckenhet af hiortron blefwom wi här accomoderade, såsom ock med smultron i går uti Orsa.

Vår nye Zoologus wisar oss nu prof på en rar fogel och 2:ne rare fiskar.

=====

Blikta Dalekarl. Ifrån siöen Silian, af Silieström illa upritad, är aldeles Ostrobotn. Muiku och Smolandorum småsijk.

=====

Uti siöen Siljan finnas följande fiskar.

Grönsik, ryssing, blikta, åhl, abbor, idbarn, ruda, giers, nors, som här föga luktar, mört, löjor, sträfling, harr, lake, nejenögon, blanklax, grålax, örlax.

Grålax fås hela wintern öfwer, men de andra slagen ej.

Pungitius aculeis decem, Gårqwadd.

Man- och qwinfolks kläder beskrifwer man här öfwer Mora sockn.

Qwinfolken hafwa på hufwudet ett 4-kantigt kläde af slessing etc. lagd på hwar annor så, at hon nästan är 3-kantig och näppeligen insluter hufwudet.

De gifte hustrur hafwa här innunder en liten mössa,

som täcker det kringweflade håret. Men de ogifte intet.

Liftröjan af grönt kläde eller kierssing, jämn efter lifwet på ryggen; men ej framman til så jämt proportio-nerter.

Skiörten På henne äro 4 delar, hwar del har en kil. Alla sömar äro betäckta med smalt grönt band.

Halsklädet sitter om halsen, nästan til formen af en kort och smal nattkappa.

Halstrasan ser ut som et ärmskläde, hopfäst under hakan med en stor messingsnål, som har wid sitt hufwud några rhomboidale messingslöf hängande.

Kiorteln ser ut som ett lifstycke, är röd, giord efter lifwet; hwarwid är sydt ett swart skiörte, som går neder mitt uppå benet. Wid bringan snöras tilsamman medelst 4 par tenmaljor.

Bältet är wid pass ett par finger bredt af elgsläder, med messing på åtskilligt sätt beslagit, hwars rem hänger neder til knäen.

På vänstra sidan hänger på bältet medelst en liten kädja ett 4-kantigt nålhus, öppet nedertill, hwaruti indrages en stopp at fästa nålar uti. På en annor dylik hänger nyckelen. På en rem hänger knifwen med sli-dan.

Strumporna äro röda af kierssing.

Skorna af 2 twärfinger tiocka näfwersohlor med läder nederst förwarade.

Klackarne lätt pinnade och spetsiga, hopdragne med remmar. Rundt kring sohlen spikar i samma ordning, som sömmen skulle gå, inslagne, att sohlen ej så snart må förnötas.

Förklädet war långt som kiorteln. Linnet, med några twärlinier af knyplade spetsar; wid förklädesbanden hänga wippor, framantil neder.

När bruden klädes, lägges på henne kraga, lik ringkragar; men så stor, at han går kring hela bröstet, af kläde giord, hwilken alt öfwer är utzirad med påsydde band och silfwerkädjor, hwarpå fladra löst de liggande silfwerkors och inbundne medailler.

Kring halsen hänger silfkädjan, den de förmögne utan på kring klädren, då de wäl wara skola, med dubbel omgång hänga.

På hufwudet sitter en stor silfkrona, innuti med bandrosor betäckandes håret.

Neder åt ryggen hänger det långa håret löst och utslaget. Om lifwet sitter silfbältet.

Manfolken äro klädda i hwita tröjor med blå opslag.

Byxor 2 par, af hwilka det undre är af linne, som går nästan neder til skon; det öfra af reenshud widt, bindes vid knäen. De der nedanföre hängande böxor, som kallas husor, walkas gemenligen op til knäs. Skorna äro tämmeligen lika qwinfolkens med bredare klackar. På hufwudet en liten blå myssa med rödt kläde ner i kring.

Notabelt är at qwinfolken alltid bära på wänsterarmen ett par alnars långt kläde af allahanda slag färg och sort.

I kyrkboken såg man bland de dödas antal en ganska stor hop af gammalt folk, till 70, 80 å 90 år. Deras dödssot har gemenligen varit stygn. Ofta hetsig feber, wattusot och lungshot. Fråssan får ingen, som intet varit neder åt landet på herrarbete.

Utan för porten sättas 2:ne höge, smale, afbarkade granstänger wid juhltiden, hinc juhlstänger, hwilka stå sedan hela året igenom, der de til annat ej nödwändigt behöfwas.

I dyngstacken sättes ett kors af ett par twärfingers bredd, skurit i tunna blad och löf, som slås i krok på alla ändor, giord af tall.

Taket täckes med granbark, hwarofwanpå ligger näfwer, derpå komma takwedstockar.

Boskapen är gemenligen whit. Fast han föres hit af annor färg och storlek, ändrar han sig dock.

Wid floden, som stadigt frätter bort den lösa och mofulla åkren, slogs ned långa pålar med ris och sten fyllt emellan.

Mästedels sås här blandsäd, råg och korn och hafra eller alt tillsammans eller och 2:ne slag allena tilsamman.

Finnar äro också häruti församlingen, ungefär 15 m. ifrån kyrkan. De äro mestedelen wälbehållne. Föda sig med swedjande, fiskiande och skiutande. Hafwa helt åtskilta seder ifrån dalkarlarna, såsom ock kläder. Ibland sederna är

ock det, at det hålla lördagen helig och derpå intet arbeta.

Man såg här jällar, bygde i fähuset up emot taket wid bortre gafflen, lika badstugu altaner, på hwilka drängar ofta ligga med sina amasiis, mäst natten för söndagen. Luchten säges wara behaglig af granris och dynga.

D. 9 juli.

Reste man om morgonen från Mora Prostgård, wästra wägen wid floden, der man war uppe på ett af 4 namnkunnigaste berg i Dalarne (Ewertsberg, Gåfshus, Wäsberg, Isundsberg), nembl Gåfshusberg. Reste förbi Wäsberget, det krafterna och natten ej tilläto att besöka. Kommo sent om aftonen, efter mycket wilsefarande om wägen och förhinder af floden, den man på många ställen med fara sökte öfwer resa, til Prästgården i Elfdalen. Himmelen war blandad med några liusa moln alt in till middagen, hwarefter intet kom något regn, utan solen sken ganska hett. Hälst på sandmoen, som continuerade altifrån Mohra till Gåfshusberget.

En långås wid namn Hulubiär fölgde wi en lång tid, som sades gå alt op til fiällen. Hela wägen låg Dale-elfwen när intil på högre handen.

Gåfshusbäret, som ligger mitt emellan Mora och Elfdalen, så at derifrån til bägge kyrkiorna räknas 2:ne mil, gick wi på. Berget war i norr och nordost som brantast.

Morastrand för 60 år sedan

Bland samlingarna i Mora bygdearkiv finns en skildring av köpingen, daterad april 1926. Författaren var gammal morabo, G.F.A. Palm.

Gustav Fritiof Agaton Palm, född i Lilla Mellösa i Södermanland 11.4.1848, flyttade till Mora 1864. Sextonåringen blev bokhållare hos en av de två handelsmän, som slagit sig ned i kyrkbyn. År 1878 flyttade han till Vämhus, där han förestod morahandlanden Westerbergs filial. Samma år gifte han sig. Med sin maka och två barn flyttade han tillbaka till Mora 1885, där han bodde till sin död 1934.

De sista 15 åren av sitt liv bodde Palm i den s.k. Postgården i Morastrand, gården vid Kyrkogatan 18, som under åren 1899–1920 upplät lokaler till postverket – därav namnet. ”Ränderna” har ännu ej gått ur. Jag fann snart, att handelsresanden Palm, som med vaken blick genomlevat den ekonomiska omvandlingsprocessen under 1860- och 70-talen, ägde ett anseeligt förråd instressanta minnesbilder från det gamla Mora.

Han efterkom min framställning att återge bilderna i skrift. Det blev 9 postpappersark. Säkerligen var han själv road av att åter genomleva Stranden och Lisselby med den glesa bebyggelse, som mötte honom vid hans ankomst 1864, och göra jämförelser med ”nu och då”. Förvisso är det många morabor, som gärna vill följa Palm på hans vandring. De får tillfälle att göra sina mer slående jämförelser än Palm, eftersom det ju nu blir icke 60 utan – låt oss säga – 100 års skillnad i tiden.

Så låter vi Palm få ordet.

Jag har varit i tillfälle att iakttaga, huru den lilla byn ”Stranden” under senaste halvsekle utvecklats till köpingen ”Morastrand”, men mitt minne framkallar understundom även bilder från byn före denna tid, ty jag kom hit till Mora redan 1864. Ehuru dessa ”bilder” torde hava föga intresse för någon annan än mig själv, så har jag här nedskrivit dem i form av en kort och måhända ofullständig beskrivning över strandens utseende

för – låt oss säga – jämt 60 år sedan. Jag har till min grämlse underlåtit att under de gångna åren göra några anteckningar till ledning för minnet. För att beskrivningen ej må bliva för ”torr”, vill jag på samma gång även presentera de mera framstående av byns dåvarande innevånare samt göra jämförelser mellan hus och gårdars utseende då och nu, varjämte jag omtalar ett och annat, som i sammanhang härmed kan vara av intresse.

Bland Mora sockens 22 byar voro förr, givetvis, Hemus, Lisselby och Stranden de minsta. Bland dessa tre var stranden ”primus inter pares” redan då jag kom hit, dels för sin rang av kyrkoby och dels därför att de två första köpmännen i Mora där hade sina butiker. Vidare fanns i byn gästgiveri, apotek, postkontor och läkare. Jag ponerar därför, att jag år 1866 befinner mig i byn Noret och går därifrån till Stranden i den lovliga avsikten att bese den lilla märkliga kyrkoby. Jag berättar nu vad jag då såg och iakttog under min promenad. Jag passerar först en temmeligen lång flottbro över älven och ställer min kosa till Östnorsbacken (= Kristineberg) eller ”Backen”, som den i dagligt tal vanligen benämnes. Där börjar Strandens område. Vägen från älven var densamma som nu går från nya kyrkogården till Kristineberg.

På ”Backen” observerar jag en stor manbyggnad (som ännu är ringa förändrad). I den bor kronofogden Kjellin och ställets ägare Fogelqvist. I de vackra björkar som pryda ”Backen” har starar sitt tillhåll. Nedanför, vid landsvägen, påträffar jag ett envåningshus. I detta har Handl. Klingius sin lilla butik. Byggnaden är ännu bostadshus. På högra sidan därifrån bemärker jag en lång sträcka åkrar, från Lövholmen ända ned till prostgårdens ägor. De tillhöra komministerns och klockarprästens boställen. På vänster sida utbreda sig Östnors-backens marker söderut över hela nuvarande järnvägsstationens område ned mot Saxviken, tills prostgårdens ägor vidtaga. Från prostgården till och med Tingsnäsudden (över nuvarande platsen för Dala-sågen) sträcker sig nämligen en sank med småbuskar beväxt landremsa, som kallas ”prostens hage”. Den skiljes från Backens marker med en lång gårdesgård.

På min fortsatta vandring emot prostgården går jag förbi en på vänstra sidan om vägen stående magasinsbyggnad. (ungefär mitt emot nuvarande andre komministerns boställe). Den kallas ”Källmans magasin”. Strax därefter är jag framme vid prostgården, som innehaves av prosten Källström, en hedersman av gamla stammen. Han påstås vara en smula tankspridd. En gång, då han spelade ”brädspel” med en bekant, skall han i distraktion hava spottat i bordet och samtidigt kastat tärningarna i den bredvid stående spottlådan. På prostgårdens manbyggnad bemärker jag särskilt dess vackra tak. Gårdstomten prydes längst ned vid landsvägen, som förr var betydligt smalare än nu, av 4 st vackra lönnar. Dessa lönnar fröso den 27 jan 1873, då köl-

den enligt påstående var c:a 50 grader. Dåvarande brukspatron Löw på Furudals bruk, Ore socken, var den ende i orten som då hade en sprittermometer. Detta instrument utvisade en köld av 54 grader sagda dag. Jag bör omnämna, att vintrarna här i allmänhet voro kallare och längre förr än nu. Slädföret kunde vara från medio okt. till slutet av påföljande april. Det ansågs vara bra, om vårsådden var avslutad vid midsommartiden. Från prostgården går jag ned på landsvägen för att fortsätta min promenad fram till kyrkan. Jag varskar då strax på vänstra sidan om vägen, där nu en plantering är vid Vasastatyn ett större envåningshus. Det är socknens gemensamma folkskola, där skolläraren Suther undervisar den stora barnskaran. Skrivning och räkning sker på griffeltavlor. Det viktigaste är dock inlärandet av ”bibliskan” och Jakob Ax Lindbloms ”stora katekes” med sina för barnminnet påkostande frågor och svar, som skola kunnas utantill. – Skolsalen är tämligen stor, och därför tages den ofta i anspråk även för andra ändamål, såsom viktigare sockenstämmor, beväringmönstring m.m. Strax intill skolhuset vidtager handlanden A.H. Westerberghs gård med bostadshus och handelslokal. Byggnaderna kvarstå oförändrade ännu. Gården är beväxt med unga aspar och efter väggkanten stå några små rönнар. Bland asparna på gården är en mindre kulle på den plats, där Gustav Vasa talade till moramännen 1521, enligt vad inskriptionen på en där uppsatt trätavla förkunnar. En senare gjord upptäckt har ådagalagt, att platsen ej är den rätta, men då Gustav III för Anjalaförbundets skull reste från Finland och ”stod som en blix i Dalarna”, talade han härifrån till morafolket. Jag går några steg vidare framåt och kommer då till klockstapeln och kyrkan. Mitt emot stapelns västra sida står, intill kyrkogårdsmuren, ett stort härbre tillhörande prostgården. Därinvid samlas soldaterna i Mora då de äro kommenderade till ”kyrkparad”.

Emellan detta härbre och stapeln går vägen norrut men slutar med en backslutning nere vid älvstranden. Det är den så kallade ”badstubacken”. Här ifrån, över älven, måste åkande och gående till och från Östnor, Öna, Kråkberg, Bonäs, Våmhus, Älvdalen, Särna och Idre transporteras medelst en färja. Detta är både besvärligt och tidsödande. Dessutom icke riskfritt under höstkvällar, ty om också djupaste mörker råder så bestås ingen sorts belysning vid färjestaden. Där är lika mörkt som i byns gator. På södra sidan av klockstapeln rakt över vägen står ett härbre, som hör till Kaplansgården. I dess ena knut mot öster är en ”fattigbössä” med en i trä skuren bild ovanför. Den är förstas en personifiering av ”fattig-Lazarus”. Det skall hava hänt, att någon nattlig vandrare, som hade att passera detta härbre, blivit skrämnd vid åsynen av tvenne vitklädda spöken, som gemytligt slagit sig ned på dess trappa. På 1800-talet revs härbret och blevo både spöken och fattig-Lazarus husvilla. Kyrkotornets smäckra spira är kopparbeklädd men kyrkans tak till stor del belagt med sågad träspån.

Inne i kyrkan äro väggar och valv vitmenade och bän-karna målade vita. Tre stora läktare äro i kyrkan. De äro på framsidan prydda med en rad inramade trätavlor, på vilka någon dalamålare framtrölat fantastiska scener med motiv från bibliska berättelser. Där saknas varken paradiset eller helvete. Någon orgel finnes ej i kyrkan, men en så kallad kammarorgel är placerad i koret. Den frivilliga organisttjänsten skötes av handlanden Klingius. På södra sidan om kyrkogården skiljes landsvägen från det nedanför varande åkerfältet, nu "Tingshuslunden" medels en gammal gärdsgård. Där kyrkogården slutar, västerut, vidtager Lisselbyområdet. Jag går in några steg där och har då, på högra sidan om vägen, en stor åker, nu Zorns gård.

Vid marknadstillfällena i Mora är denna åker "nöjesfält" med karusell, akrobattält, ringkastning m.m. som kan locka den nöjeslystna ungdomen. Där åkern slutar, åt byn, står ett mindre tvåvåningshus, nu dr Erikssons gård. Där bor läderhandlaren Lundholm.

Mitt emot detta hus, på vänstra sidan om gatan, är en stor tvåvåningsbyggnad med butik på nedre botten. Denna byggnad med stor gårdstomt tillhör handlanden Bergqvist. Något längre in i byn äro länsman Falks och häradsskrivare Bergs gårdar. I övrigt är byn föga sevärd, varför jag vänder om nedtill kyrkan och viker där av till höger in på landsvägen, som leder till Utmeland. På högra sidan har jag då handlanden Bergqvists stora gårdstomt, i vars längst bort belägna hörn står en mycket stor lada (ungefär där O. Carlssons stenhus nu är). Längre bort, på samma sida ser jag två bebyggda gårdar, en ungefär där H.L. Larssons byggnad nu är och en ännu längre bort. Det är stommen till Grapes gård. På vänstra sidan om landsvägen är likaledes en större gårdstomt, nu Forsbergs gård. På densamma står ett rödmålat mindre tvåvåningshus, som på framsidan prydes av en lång brandstege. Denna gård tillhör en person vid namn Hedén. På samma sida, men intill landsvägen, vidtager en lång rad diverse uthus, som slutar invid en liten gård tillhörig soldaten Stolt. Några steg längre fram kommer jag återigen till en stor gårdstomt. Därinne ser jag en tämligen stor vitmålad manbyggnad i två våningar. Detta är den s.k. Hulanderska gården. Därintill är Eliasonska gården, med ett rödmålat tvåvåningshus, som ännu kvarstår.

Ännu en bit längre fram på vägen har jag på vänster sida ett litet vitmålat tvåvåningshus, som kvarstår mitt emot Grapes bokhandel. Några få steg härifrån kommer jag till den lilla "Hassbäcken" som utgör gränsen mellan Strandens och Utmelands byområden. Landsvägen leder visserligen över bäcken, men som jag icke skönjer någon bostad förrän upp på Utmedlands-backen, så viker jag av till vänster och går en väg, som följer bäcken ned mot Saxviken. Ett stycke ifrån sjön gör denna väg en tvär krökning till vänster och fortsätter västerut genom byn på ett kort avstånd från sjöstranden, tills den nedanför prostgården förenas med lands-

vägen. Nästan hela sträckan av denna väg är så sank att det vanligtvis översvämmas, då vårfloden ökar vattenhöjden i Siljan. För tillfället är den torr, så att jag kan fortsätta min promenad på densamma. Vid vägens vänstra sida påträffar jag först doktorbostället, som innehaves av den gemytliga Erik Gustav Blomberg. Han är den förste läkaren på platsen, ty det är icke många år sedan ett doktorsdistrikt här upprättades. Förut måste de sjuka härifrån söka hjälp hos läkaren i Rättvik. Blombergs distrikt är ganska stort, ty det omfattar förutom Mora socknarna Venjan, Sollerön, Våmhus, Älvdalen, Särna och Idre. Från Särna och hit är det 11 mil. Det är givetvis nästan omöjligt att transportera sjuka personer på en skakande kärra en sådan vägsträcka. Doktorn i Mora är därför ålagd att göra två ämbetsresor om året till Särna. Det gäller för befolkningen där att passa på och vara sjuka vid dessa tillfällen, ty de som sjukna på mellantiderna riskera att "själv dö". Strax intill doktorbostället är häradsskrivaren Frömans gård och litet längre fram postmästare Lindhs. Där är postkontoret, nu Bergs gård. Lindh uppträder vid högtidliga tillfällen iklädd postmästareuniform med breda guldgaloner på byxorna, trekantig hatt samt värja vid sidan. Postmästaretjänsten är en sinekur, ty post kommer hit endast tvenne gånger i veckan, och onödig brevskrivning förekommer icke, enär enkelt brevporto betingar den ingalunda föraktliga summan av sex skilling. Tidningar förorsaka ej heller posten mycken omak, ty endast få exemplar förirra sig hit. Största besväret har postmästaren av brev med "öppen rekommendation". Han skall, i avsändarens närvaro, räkna de penningar, som äro avsedda att sändas i brevet. Sedan kollationera listan, som avsändaren är skyldig lämna, med specifikation på sedlarnas antal och värde samt numren på dem, som möjligen äro av högre värde än 10 rdr. Till sist skall brevet förseglas med både avsändarens och postens sigill.

Med ett femtiotal steg från postkontoret är jag framme vid gästgivarregårdens stora tomtområde, vartill hör en välvårdad trädgård med kägelbana och ett par lövsalar. Först observerar jag på högra sidan om vägen en liten oansenlig byggnad. I den är "krogrummet" eller gästgiveriets utminuterings av brännvin. Med denna byggnad sammanhänger ett "lider" samt en lada och en magasinsbyggnad, båda är bräder, vilka ännu kvarstå såväl som krogen. Mitt emot dessa byggnader, men på vänstra sidan om vägen, är först ett vagnslider och ett "färdstall" av bräder, därefter en timrad längre byggnad. I denna är ett större stall samt "hållstugan". På kort avstånd därifrån står en envåningsbyggnad, som inrymmer tvättstuga och brännvinsmagasin. Då jag gått förbi denna byggnad har jag, fortfarande på vänster hand, en stor öppen gård, vars övre sida prydes av gästgiveriets ståtliga manbyggnad nu Mora hotell, i vilken gästgivaren Julius Blomberg och hans fru utöva ett berömt värdskap. Byggnaden lär vara uppförd av en herr

Sundvallsson, densamme som, på entreprenad, ombestyrde transporten av Carl Johans porfyrarkofag från Älvdalen till Gävle. Denne man hade framtidssblick, och därför gjorde han gästgivaregården enastående storslagen. Till resandes förfogande finns 5 stora rum jämte matsal och "salong". Detta är vida mera än vad lagen fordrar av något gästgiveri. Det verkar därför löjväckande att i matsalen se anslaget en lista på vad gästgiveriet är skyldigt tillhandahålla resande samt häradsrättens fastställda priser därpå. Utom "gästgivare-rummet" skall för resande finnas två rum med bäddar. Dessa rum skola under den kalla årstiden vara uppvärmda.

Prislistan upptager bl. a.:

"Nattloge med ljus och värme för en person".

"Dito, dito om två personer begagna samma säng".

"En måltid husmanskost"

"En halv kanna svagdricka".

"3 kub.-tum brännvin" etc.

Har den resande egen häst, är det även taxa på fouraget såsom:

"Ett lispund hö".

"En kappa havre".

"En kanna hackelse" etc.

För stallrum får gästgivaren icke taga betalt men väl för att ett åkdon ställes in i ett lider över natten. Allt efter taxa förstås.

Sedan jag intagit en måltid husmanskost vid det rikligt försedda bordet i matsalen, har jag krafter att fortsätta den lilla bit, som återstår för min vandring genom byn. Kommen på vägen nedanför gästgivaregården har jag strax på högra sidan om vägen att iakttaga ett större härbre samt därintill den Siljeforska gården med ett mindre tvåvåningshus. Kvarstår, men är tillbyggt. På samma sida ser jag först ytterligare ett större härbre och sedan en sträcka med marknadsbodas och stånd. Den slutar vid en väg, som mitt för handl. Westerberghs bostad går ned till sjöstranden. Denna väg leder ut till en brygga, som är gjord av en timrad ram och inuti fylld med kullersten. Det är byns ångbåtsbrygga, där den lilla hjulångaren "Prins August" lägger till, då den ett par gånger i veckan kommer hit från Leksand. På båda sidor om bryggan äro tilläggsplatser för kyrkbåtarna.

Mitt emot Siljeforska gården, men på vänstra sidan om vägen är tingshusgården. På den står, nere vid vägkanten, några fula uthus och längre upp på gården själva tingshuset, nära platsen för nuvarande tingshus. Det är ett gammalt tvåvåningshus. Tingssalen är i bottenvåningen ävensom nämndemansrummet. Tingssalen tjänstgör tillika som sockenstuga. I byggnadens övre våning är apotek, som innehaves av den gamle apotekaren Hedman. I jämnhöjd med tingshuset ser jag vid går-

dens gräns komministerbostället. Det innehaves av den gamle giktbrutne komminister Falk. Intill bostället är en gränd rakt upp till klockstapelns. På andra sidan om denna gränd mitt emot komministergården, har klockarprästen Arosenius sitt oansenliga boställe. Byggnaden står kvar intill Mattsons mek. Verkstad. Där nedanför vidtager efter vägen, en sträcka av marknadsbodas och marknadsstånd. Jag går ut efter denna sträcka till dess slut. Där är ett litet torg eller öppen plats, nedanför handl. Westerberghs affärslokal. Vänstra sidan av denna öppna plats är likaledes kantad ända upp till landsvägen med marknadsstånd. Från denna sida och en bit bort emot klockarprästs bostället är en sammanbyggtning av härbren och andra anskrämliga uthus, varibland tvenne bekvämlighetsinrättningar av primitivaste slag. På den sträcka jag nyss gått från gästgivaregården och på den öppna plats jag står, är det som "Mora marknad" tvenne gånger årligen första onsdagen i månaderna juli och okt. utvecklar all sin glans. Då äro alla marknads-bodas och stånd upptagna av säljare från Falun, Hedemora och andra orter, som utbjuda sina varor till de tusentals människor från Mora och angränsande socknar, som besöka marknaden. Bland säljarna märkas garvare, kopparslagare, hattmakare, bleckslagare, sockerbagare, "klockjudar", resande västgötar, guldsmeder, pepparkaksgummor m.fl. Alla dessa säljare få i allmänhet transportera sig och sina varor hit på landsvägsskjuts. En del medfölja förstär ångbåten Prins August hit från Leksand, men "den färden är ej glad", ty resan tager en tid av 6 timmar, och den lilla båten har varken hytter eller salong, långt mindre någon resaurtion ombord. Passagerarna få stå på däck, ty icke ens sittplatser finnas där, då båten huvudsakligast är avsedd för varutransport. Enda förströelsen är att lyssna till befälhavarens roliga kommando, då båten skall manövreras. Kapten är en leksandskarl vid namn "Knubb Erik". Maskinisten är likaledes leksandskarl, också med namnet Erik eller "Järk". Till maskinrummet finnes icke något talrör, utan ordena ges från däcksluckan. Då båten skall avgå, står kapten vid luckan och säger gemtyligt "Hörk (= orkar) du nå' Järk, så krällt iväg nu". I stället för stopp är kommandoordet: "Stana nu." Skall båten backa, så kommenderas: "Back an lissle." (backa honom litet). Nödgas båten ankras, så befallas besättningskarlen att kasta ut "krotjen" (= kroken).

Efter denna lilla utflykt till sjöss vill jag orda litet mera om marknaden. Det bör omtalas, att försäljning och köp av kreatur även äger rum under marknaden. Mest är det kor, som utbjuds. De stå bundna i rad vid den gärdesgård jag omtalat som, söder om kyrkan skiljer vägen från åkern. De som handla med hästar rida här och var i gatorna. Att många hantverkare komma till marknaden med sina varor har sin orsak uti att allmogen alltid haft för vana att göra uppköp där av sina ringa behov av hantverksalster, varför icke heller några hantverkare äro bofasta i socknen eller kyrkbyn. Icke

ens skraddare eller skomakare. Herremännen taga sina kläder och skodon ifrån Falun, och allmogen i socknen, vilka allmänt bära den vackra sockendräkten, måste hava specialister, som tillverka deras kläder. Erforderliga tyger tillverka de till större delen själva. Vad som egentligen köpes är rött kläde till kvinnornas "bodar" och svart kläde till den högtidsrock, som männen bära – utanpå skinnpåsen.

Under marknaden är brännvinsförsäljning vid gästgivaregården förbjuden, men "handels-männen"! få sälja brännvin ankarvis (= 30 liter). Till dalafolkets heder må sägas, att trots den rikliga tillgången på brännvin avlöper marknaderna i allmänhet mycket fredligt. Först senare, då hästskojare av tattaresläkt började hitta hit, blev det nödvändigt att beordra 12 soldater till marknadsvakt, ty skojarna kunde ej underlåta att slåss sinsemellan, och då kommo knivarna fram.

Med denna "marknadsberättelse" avslutar jag beskrivningen på min promenad genom byn Stranden år 1866.

Jag kan ej underlåta att, såsom ett bihang till denna berättelse omtala, vad jag fick uppleva några år senare. Jag fick nämligen vara med och se, att de fattiga i Älvdalen åto barkbröd, 1868 och några år senare fick jag ävenledes se, huru den allmänna fattigdomen i Dalarnas norra socknar liksom genom trolleri förbyttes i väl-måga. Detta var så underbart, att det nu förefaller som en saga. Denna saga vederlägger nog samt socialisternas bekanta lära om "kapitalets obehövlighet".

Jag kan tryggt påstå, att ända till 1860-talet slut rädde en avsevärd fattigdom bland allmogens flertal, både i Mora och nästgränsande socknar. En motsvarighet därtill nu skulle säkerligen påkalla statmakternas snabba ingripande, men något sådant tänkte ingen på då. Fattigdomen var, så att säga, "invand" och fördrogs med änglalikt tålmod. Man sade skämtsamt: "Är fattigdomen stor, så äro vi många om den också."

Den dåligt skötta åkerjorden besåddes nästan uteslutande med blandsäd varje år, och skörden fördärvades av frost nästan i regel vartannat år. Allmogens kreatursbesättning var den minsta möjliga, enär ingen odling av foderväxter förekom. De på vintern avmagrade korna kunde knappast stå på benen, då de om sommaren släpptes ut på bete. Möjligheten till arbetsförtjänster voro ringa. Det tillverkades visserligen i Älvdalen laggkärll, i Orsa slipstenar, i Våmhus spånkorgar och i Mora klockor, trähästar, klockfodral, vävskedar och mässing-kammar, men de låga priserna på dessa hemslöjdsalster gjorde, att nettoförtjänsten blev ringa. Ett lass ved betalades med 3 kronor, ett mans dagsverke med en krona och ett kördagsverke med 1:50 å 2 kr. Från Älvdalen åkte man till Mora och tog tackjärnsläss, som kördes till Långö bruk. En sådan resa tog en tid av tre dagar och forlönen var 4:50. Spannmål, mjöl, fläsk och andra födoämnen, som måste tagas söderifrån, blevo genom långa landsvägstransporter så dyra, att de blevo oåtkomliga för det penningfattiga folket, som därför fick

åtnöja sig med en föda, som var vida sämre än det som nu för tiden består smågrisarna.

Året 1867 blev det missväxt, varigenom 1868 blev ett verkligt nödår. Då åts barkbröd i Älvdalen. För sista gången vill jag hoppas. Fyra år därefter var allt förändrat. Då bakades bröd endast av stålsiktat rågmjöl, och överflöd fanns på alla sorters matvaror. Orsaken till denna märkliga förändring av levnadsförhållandena var fransk-tyska kriget 1870-71. De milliarder, som Frankrike då måste betala till Tyskland, kommo i avsevärd grad Sverige till godo. Spekulative tyskar kommo hit i mängd och uppköpte till fabelaktiga priser allt vad kunde överkomma, i synnerhet gruvor, skogar och timmer.

I Dalarnas norra socknar blev det skogsförsäljning och timmerdrivningar som ingen ens kunnat drömma om förut. Följden blev de s.k. "goda åren." Visserligen stego priserna då även på matvaror och andra förnödenheter män vad gjorde det då inkomsterna mångdubblades. För ett mandagsverke betalades 10 och för ett kördagsverke 15 å 20 kronor o. s. v. Detta var dock ett inte emot vad timmerkörare vintertid, förtjänade i skogarna. På drygt ett halvt dagsverke togo de ledigt in 50 kronor. Resten av dagen tillbringade de i sina präktiga timmerkojor. Åto, spelade kort och sovo. De stekte halva sidor amer.fläsk, och av flottet och vetemjöl bakades "kolbullar". Fläsk och kolbullar är en stark föda även för en hungrig dalkarl, varför man sköljde ned den med kaffe-kaskar. Under ett sådant vinterarbete i skogen kunde flera av de förut magra dalkarlarna lägga på hullet så mycket, att då de om våren kommo hem, deras häpna hustrur genast skickade dem till doktor Blomberg för att söka bot, fast övertygade att deras gubbar fått "vatusoti" (vattensot).

De goda åren blevo visserligen icke här 7 såsom fordom uti Egypten, utan endast fyra, men de gjorde underverk. De bortsopade mycken fattigdom och lade grunden till ett visst välstånd hos folket. Detta välstånd förmerades dessbättre sedermera så, att icke ens världskriget med dess krisår förmådde rubba det.

Mora i april 1926.

G. F. A. Palm

När den 78-årige f. handelsresanden Palm nedskrev sina minnen från 1860-talet Mora, fann han, att han borde renskrivit sitt opus och gjort några "oväsentliga tillägg och ändringar". Vad han skulle velat ändra är ej möjligt att gissa sig till. Församlingsboken 1863 – 72 verifierar liksom de äldsta bevarade fotografierna av det gamla Stranden i det väsentliga hans uppräknings av gårdar och personer. En eller annan detalj kan man ställa sig frågande inför. Det skulle t.ex. varit riktigare att datera vandringen till 1864 – det år han kom hit – och icke till 1866, eftersom han förutsätter, att prosten Källström ännu levde. Han avled 1865.

P:s ordande om att "en senare gjord upptäckt ådaga-

lagt, att platsen (där minnestavlan var uppsatt över Gustav Vasas tal 1520) ej är den rätta”, syftar antagligen på kronofogde Kjellins rapport ang. sin upptäckt av den gamla klockgropen 1864, en upptäckt, som anses styrka den gamla traditionen om att platsen var en kulle vid klockgropen.

P. har observerat, att det fanns två härbren i närheten av klockstapeln, ett på vardera sidan om vägen, Det förtjänar nämnas, att det ena, det som enligt uppgift stått på Kaplansgården, flyttats först till Lomsmyran och sedan till (numera) Helmer Brygts gård i Utmeland. P:s uppgift, att ”Fattig-Lasarus” stått ”i dess ena knut, mot öster” torde behöva korrigeras till ”invid kyrkogårdens nordöstra hörn”.

P. underskattade avståndet Mora – Särna 11 skall vara 12 mil, och överskattade säkerligen timmerkojornas ”präktighet.”

Har Forsbergs gård, på sin tid i bankkamrer Lars Anderssons ägo, tillhört ”en person vid namn Hedén”? I församlingsboken står namnet Carl Gustav Hedén. Han var hemmansägare och ägde gården invid Frälsningsarméns tomt. Hans måg blev skomakare Bengtzelius. Men denna gård låg ju söder om Hassbäcken, enl. Palm gränsen mellan Stranden och Utmedland, en bäck, som f.ö. svälldes ut till en hel vik under vårfloderna – och P. vandrar denna gång icke över Hassbäck.

P. såg en mycket stor lada, ungefär där O. Carlssons – nu Carleruds – stenhus står. Ladan, som hörde till handlanden Carl Bergqvist stora gård – den var större än Prosgården – kom senare att upplåtas åt Frälsningsarmén vid dess första framträdande i Mora och kallades gemenligen ”Frälsningsladan”. Sedan gårdens ansenli-

ga manbyggnad brunnit ned 1891, såldes visst området jämte bl.a. ladan till möbelhandlaren A. O. Hagström, som gjorde den till snickeriverkstad. Där började den största branden i Strandens historia valborgsmässoafton 1900.

Palms uppgift, att kammarorgeln i kyrkan var placerad i koret och spelades av handlanden Klingius, verifierades på sin tid av handlanden H. L. Larsson, som meddelade, att han pumpat orgeln åt Klingius. Den hade ”vidhängd” pedal. Dess tidigare och senare öden hör närmare ihop med Moras skol- och kyrkohistoria.

Uppgiften att inga hantverkare var bofasta i socknen eller kyrkbyn, icke ens skraddare eller skomakare, får väl ses i samband med upplysningen, att herremännen tog sina kläder från Falun, och att allmogen måste anlita ”specialister”. Under de 28 fastighetsnumren i Stranden på 1860-talet finns dock både skomakarmästare W. Schütze och skraddare Anders Wetter, vilkens dotter Helena, nu 93-årig, bor i Utmeland. Den andra kvarlevande från 60-talets Stranden är handl. Bergqvists dotter Maria Lovisa (Millis), 87 årig.

Palms skildring påminner den nuvarande generationen om vikten att så långt möjligt anteckna något om gårdarnas och deras ägares historia. Det kommer till nytta, när köpingen skall skriva sin historia. En del material finns att tillgå, men mycket återstår att samla i bygdearkivet. Bygdetidningens redaktör torde gärna vilja upplåta utrymme för kortare bygdeskildringar även i fortsättningen.

Mora i nov 1955.

J Romson

